

Холодна осінь

Іван Бунін

З книги "Темні алеї"

Переклад Олександра Грязнова

В червні того року він гостював у нас в маєтку – завжди вважався у нас своєю людиною: його покійний батько був другом і сусідом мого батька. П'ятнадцятого червня убили у Сараєві Фердинанда. Вранці шістнадцятого привезли з пошти газети. Батько вийшов із кабінету з московською вечірньою газетою в руках у їдальню, де він, мама і я ще сиділи за чайним столом, і сказав:

— Ну, друзі мої, війна! В Сараєві убитий австрійський кронпринц. Це війна!

На Петрів день до нас з'їхалось багато люду, — були іменини батька, — і за обідом він був оголошений моїм нареченим. Але дев'ятнадцятого липня Німеччина оголосила Росії війну...

У вересні він приїхав до нас всього на добу – попрощатися перед від'їздом на фронт (всі тоді думали, що війна закінчиться скоро, і наше весілля було відкладене до весни). І от настав наш прощальний вечір. Після вечері подали, за звичаєм, самовар, і, поглянувши на вікна, що запотіли від його пари, батько сказав:

— Дивовижно рання і холодна осінь!

Ми в той вечір сиділи тихо, лиш зрідка обмінювались незначущими словами, перебільшено спокійними, приховуючи свої таємні думки і почуття. Із вдаваною простотою сказав і батько про осінь. Я підійшла до балконних дверей і протерла скло хусточкою: в саду, на чорному небі, яскраво і гостро ряхтіли чисті крижані зірки. Батько кутив, відкинувшись у кріслі, неуважно дивлячись на гарячу лампу, що висіла над столом, мама, в окулярах, старанно зашивала під її світлом маленький шовковий мішечок, — ми знали, який, — і це було зворушливо і моторошно. Батько спитав:

— Так ти все ж хочеш їхати вранці, а не після сніданку?

— Так, якщо дозволите, вранці, — відповів він. — Дуже сумно, але я ще не зовсім розпорядився по дому.

Батько легенько зітхнув:

— Ну, як хочеш, душа моя. Тільки в такому разі нам з мамою пора спати, ми неодмінно хочемо провести тебе завтра...

Мама встала і перехрестила свого майбутнього сина, він схилився до її руки, потім до руки батька. Залишившись одні, ми ще трохи побули у їдальні, — я надумалась розкласти пасьянс, він мовчки ходив із кутка в куток, потім спитав:

— Хочеш трохи пройдемось?

На душі в мене робилось усе важче, я байдуже відгукнулась:

— Добре...

Одягаючись у вітальні, він продовжував щось думати, з милою усмішкою згадав вірші Фета:

Какая холодная осень!

Надень свою шаль и капот...

— Капота немає, — сказала я. — А як далі?

— Не пам'ятаю. Здається, так:

Смотри - меж чернеющих сосен

Как будто пожар восстает...

— Який пожежа?

— Схід місяця, звичайно. Є якась сільська осіння чарівність у цих віршах: "Надень свою шаль и капот..." Часи наших дідів і бабусь... Ах, боже мій, боже мій!

— Що ти?

— Нічого, милий друже. Все-таки сумно. Сумно і гарно. Я дуже, дуже люблю тебе...

Одягнувшись, ми пройшли крізь їдальню на балкон, зішли в сад. Спершу було так темно, що я трималась за його рукав. Потім почали позначатися на фоні неба чорні сучки дерев, обсіпані зірками, що мінерально блищали. Він, зупинившись, обернувся до будинку:

— Поглянь, як зовсім особливо, по-осінньому світять вікна дому. Буду живий, вічно буду пам'ятати цей вечір...

Я подивилась, і він обняв мене в моїй швейцарській накидці. Я відвела від обличчя пухову хустку, злегка відхилила голову, щоб він поцілував мене. Поцілувавши, він поглянув мені в лице.

— Як блищать очі, — сказав він. — Тобі не холодно? Повітря зовсім зимове. Якщо мене уб'ють, ти все-таки не відразу забудеш мене?

Я подумала: "А раптом справді уб'ють? І невже я все-таки забуду його в якийсь короткий строк — адже все врешті-решт забувається?" І поспіхом відповіла, злякавшись своєї думки:

— Не говори так! Я не переживу твоєї смерті!

Він, помовчавши, повільно вимовив:

— Ну що ж, якщо уб'ють, я буду чекати тебе там. Ти поживи, порадій на світі, потім приходь до мене.

Я гірко заплакала...

Вранці він поїхав. Мама одягнула йому на шию той фатальний мішечок, що зашивала ввечері, — в ньому був золотий образок, який носили на війні її батько і дід, — і ми перехрестили його з якимось поривчастим відчаєм. Дивлячись йому вслід, постояли на ганку в тому отупінні, яке завжди буває, коли проводиш кого-небудь на довгу розлуку, відчуваючи тільки дивну несумісність між нами і радісним, сонячним ранком, що оточував нас і виблискував памороззю на траві. Постоявши, ввійшли у спустілий дім. Я пішла по кімнатах, заклавши руки за спину, не знаючи, що тепер робити з собою і чи заридати мені, чи заспівати на весь голос...

Убили його — яке дивне слово! — через місяць, в Галичині. І от пройшло з тих пір аж

тридцять років. І багато, багато було пережито за ці роки, які здаються такими довгими, коли уважно думаєш про них, перебираєш в пам'яті все те чарівне, незрозуміле, незбагненне ні розумом, ні серцем, що називається минулим. Весною вісімнадцятого року, коли ні батька, ні матері вже не було серед живих, я жила у Москві, в підвалі у перекупки зі Смоленського ринку, яка все знущалась наді мною: "Ну, ваше сиятельство, как ваши обстоятельства?" Я теж займалась торгівлею, продавала, як багато хто тоді, солдатам у папах і розстебнутих шинелях дещо з того, що лишилось у мене, — то яку-небудь каблучку, то хрестик, то хутрянний, побитий міллю комір, і ось тут, торгуючи на розі Арбата і ринка, зустріла чоловіка рідкісної, прекрасної душі, літнього військового у відставці, за якого незабаром вийшла заміж і з яким поїхала у квітні у Катеринодар. Їхали ми туди з ним і його племінником, хлопчиком років сімнадцяти, що теж пробирався до Добровольців, мало не два тижні, — я бабою, в личаках, він в потертому козачному сіряку, з відпущеною чорною із сивиною бородою, — і пробули на Дону і на Кубані більше двох років. Взимку, в ураган, відплили з незліченим натовпом інших біженців із Новоросійська в Туреччину, і по дорозі, в морі, чоловік мій помер у тифу. Близьких у мене залишилось після того на всьому світі тільки троє: племінник чоловіка, його молоденька дружина і їх дівчинка, дитина семи місяців. Але й племінник з дружиною відплили через деякий час в Крим, до Врангеля, лишивши дитину на моїх руках. Там вони і пропали безвісти. А я ще довго жила в Константинополі, заробляючи на себе й на дівчинку дуже важкою чорною працею. Потім, як інші, де тільки не поневірлялася я з нею! Болгарія, Сербія, Чехія, Бельгія, Париж, Ніцца... Дівчинка давно виросла, залишилась в Парижі, стала зовсім французенкою, дуже маленькою і зовсім байдужою до мене, служила в шоколадному магазині біля Мадлен, пещеними ручками зі срібними нігтиками загортала коробки в атласний папір і зав'язувала їх золотими шнурочками; а я жила і все ще живу в Ніцці чим бог пошле... Була я в Ніцці вперше в дев'ятсот дванадцятому році - і чи могла думати у ті щасливі дні, чим колись стане вона для мене!

Так і пережила я його смерть, необачно сказавши колись, що я не переживу її. Але, згадуючи все те, що я пережила з тих пір, завжди питаю себе: так, а що ж все-таки було у моєму житті? І відповідаю собі: тільки той холодний осінній вечір. Невже він був колись? Все-таки був. І це все, що було у моєму житті, — решта непотрібний сон. І я вірю, гаряче вірю: десь там він чекає на мене - з тою ж любов'ю і молодістю, як в той вечір. "Ти поживи, порадій на світі, потім приходь до мене..." Я пожила, пораділа, тепер вже скоро прийду.